

R

RÂ
(ر)

Arap alfabesinin onuncu harfi.

Türk alfabesinde yirmi birinci sırada yer alan râ Fenike alfabesiyle ebced tertibinin yirminci harfi olup sayı değeri 200'dür. Fenike dilindeki adı *rostur* (res, Ar. re's), Ârâ-mîce ve İbrânice'ye *res* (reş), Yunanca'ya *rho*, Arapça'ya râ olarak geçmiştir. Bu kelimelerin hepsi "baş" anlamındadır. Halîl b. Ahmed'den itibaren Arap yazarlarının bu harf için "küçük kene, meme ucu, deniz köpüğü, mugaylân türünden bir ağaç" (*el-Hurûf*, s. 29) şeklinde verdikleri mânalar onun biçimiyle ilgili olmalıdır. Harfin biçimi, hiyeroglif alfabesindeki göğsün üst tarafından kesik ve soldan görünen insan başından doğup gelişmiştir. Batı Yunancası ile Latin alfabesinde bu baş profilinin çizgiye dönüşmüş şekilleri görülür. Mısır kutsal resim yazısı olan Hiyeratik alfabe-sinde boyun uzantı çizgisine sahip olan baş yuvarlağı biçimi Fenike, Thera Yunancası ve Etrüsk (Yunanca) alfabelerinde yansıma bulmuştur. Arap alfabesindeki râ şeklinin de bununla ilgisi görülmektedir (bk. HARF).

Sibeveyhi "râ"nın mahrecini, dil ucunun alt tarafı ile iki üst kesici dişlerin hemen üstüne rastlayan üst damak olarak belirlemiştir (*Kitâbü Sibeveyhi*, IV, 433). Halîl b. Ahmed, mahrecinin başlangıcı dil ucu olması sebebiyle "râ"yı nûn ve lâm harfleri gibi dil ucu ünsüzlerinden (*hurûf-ı zevlekiyye*) sayar. Râ "nûn"un mahrecinden çıkmakla birlikte dil sırtı "lâm"ın mahrecine doğru eğilim gösterir (*a.g.e.*, a.y.). Râ sesinin belirleyici sıfatları tekrîr, cehr ve bey-niyyedir. Bu sebeple râ sesi çıkarılırken dil ucunun titremesiyle ses tekrarlanır ve özellikle "râ"da duruş yapıldığında belirginlik artar (*a.g.e.*, IV, 136). Ne sert ne de yumuşak bir ses olup ikisinin ortasında bir tını değerine sahiptir. İbn Sînâ râ sesini, titremeye elverişli ahşap yüzey üzerinde sert bir kürenin yuvarlanmasından çıkan sese veya kuvvetli bir rüzgârda savrulan giysinin çıkardığı titreme sesine eşdeğer sayar (*Mehâricü'l-hurûf*, s. 27). Şarkiyatçılar "râ"yı titreşimli, yumuşak, dış kökü ve dil ucu ünsüzü kabul eder. Arap dilinde söyleniş zor olduğundan aynı hecede ardarda

"lr" ve "rl" sesleri gelmez (Hasan Abbas, s. 92). Bu durum yabancı kökenli kelimelerin belirlenmesinde önemli ölçülerden birini teşkil eder. Râ sesinin güçlü sıfatı olan tekrar ve titreşimin onu içeren birçok kelimeye "tekrar, titreşim, hareket" şeklinde ortak anlam olarak yansıdığı kabul edilmiş, bal türleri ve sıfatları, tatlı şeyler ve meyvelerle ilgili birçok kelimeye râ harfinin bulunması da tatma zevkinin tekrarlama, yalanma içgüdüsel hareketinin yansıması olarak görülmüştür (*a.g.e.*, s. 90-91).

İbn Sînâ râ sesinin gayn, lâm, tâ seslerine benzer şekilde ve kalın söylenişine göre râ gayniyye, râ lâmiyye, râ tâiyye, râ mutbaka biçiminde kategoriler belirlemiştir. Râ gayniyyenin, dil ucu titremesinin ağız boşluğuna doğru yönelmesiyle, râ lâmiyyenin, titremenin dil ucu ve ortasında da gerçekleşmesiyle ve dil kenarlarının büzülmüş bir vaziyet almasıyla, râ tâiyyenin, dil ucu titremesinin hafiflemesi ve dil ortasının iyice yükselmesiyle, râ mutbakanın (kalın râ) titremenin dil ucu ve ortası ile birlikte gerçekleşmesiyle meydana geldiğini kaydeder (*Mehâricü'l-hurûf*, s. 22-23). Râ sesi büyük kas gücü gerektiren, telaffuzu zor harflerden olduğu için çocukların ve pelteklerin dilinde "v, ğ, l, h" seslerinden birine dönüşerek çıkar (İbrâhim Enîs, s. 145-146). Günümüzde Arap dünyasının doğusunda ve batısındaki bazı lehçe ve ağızlarda da gayını râ yaygındır.

Kur'an kıraatinde "râ"nın kendi durumuna, bulunduğu yere ve konuma bağlı olarak kalın, ince veya her iki şekilde okunması mümkündür. "Râ"nın kendi hareketi üstün veya ötre ise, râ sâkin olup önündeki harf sâkin veya ötre ise, râ ve önündeki harf sâkin iken ondan önceki üstün veya ötre ise (بِالسَّكِينِ gibi) kalın okunur. Yine râ sâkin olup önündeki harfin hareketi ârizî kesre ise (إِنْ رُتَبْتُمْ، مِنْ رَبِّكَ gibi), sâkin "râ"nın önü kesre olmakla birlikte kendisini bir

kalın harf izlerse (فِرْقَاسٌ، فِرْقَاسٌ، فِرْقَاسٌ gibi) yine kalın okunur. "Râ"nın hareketi lâzîmî veya ârizî kesre ise (أَنْذِرَ النَّاسَ، أَنْذِرَ رَجَالًا gibi), sâkin "râ"nın önü lâzîmî kesre ise (اسْتَعْفِرُوا)، sâkin "râ"nın önü sâkin harf veya med harfi olan yâ olup da ondan önce de kesre bulunursa (قَدِيرٌ مَصِيرٌ، قَدِيرٌ، قَدِيرٌ) ince okunur. Sâkin "râ"nın önü kesre olup sonunda da kesreli bir kalın harf bulunursa (كُلُّ فُرْقِي)، eş-Şuarâ 26/63), sâkin "râ"nın önünde sâkin sâd veya tâ, ondan önce de kesre varsa (مِنْ مِصْرٍ، يُوسُفَ 12/21، عَيْنَ الْقَطْرِ، Sebe' 34/12) "râ"yı ince ve kalın okumak câizdir. Yine "بَسْرٌ" (el-Fecr 89/4) örneğinde olduğu gibi aslına (بَسْرِي) göre ince, ancak vakıf halinde kalın okunan yerler de vardır. Sibeveyhi ve İbn Cinnî, "râ"nın fethasını "yâ"ya meylettirerek okumayı (imâle) titreşimli ve tekrarlı ses özelliğini gidereceği için doğru bulmazlar (*Kitâbü Sibeveyhi*, IV, 136; *Sırru şinâ'ati'l-râb*, I, 64); G. Troupeau da kalın harf olma özelliğini yitireceği için imâleyi isabetli görmez (*EP* [Fr.], VIII, 356). Ebû Amr b. Alâ "râ"dan sonra maksûr elif bulunan kelimelerde (بَشْرِي بِشْرِي gibi) imâle yapmıştır. Kıraat âlimleri "حَتَّى تَرَى اللَّهَ" (el-Bakara 2/55) örneğinde olduğu gibi "râ"nın imâlesi konusunda farklı görüşler benimsemiştir (İbnü'l-Cezerî, II, 77-78).

Sesin titreme ve tekrarlanma özelliğinin kaybolmaması için "râ"nın benzerine (r) idgamı asıldır (İbn Ya'îş, IV, 425). Sibeveyhi ve İbn Cinnî "râ"nın, aralarında mahreç ve sıfat yakınlığı bulunan lâm ve "nûn" a idgamını ondaki sesin tekrarlanma özelliğini gidereceği için doğru görmemiş, aksine lâm ve "nûn"un (ve tenvinin) "râ"ya idgamını (قُلْ رَبِّ ← قُرُوبٌ، مِنْ رَبِّكَ ← مِرْوَابٌ) uygun bulmuştur (*Kitâbü Sibeveyhi*, IV, 447-448; *Sırru şinâ'ati'l-râb*, I, 193). Ancak "بَلْ رَانَ" de (el-Mutaffifin 83/14) mâna değiştiği için idgam değil sekte ile kıraat etmek uygun görülmüştür. "Nûn"un "râ"ya idgamının gunneli ve gunnesiz olarak yapılabileceğini söyleyen Sibeveyhi gunne ile yapılması halinde "nûn"un mahrecinin geniz boşluğu olmayacağını, gunneye ağız boşluğu sesinin de karışacağını belirtmiştir (*Kitâbü Sibeveyhi*, IV, 452, 454). Fakat "مَنْ رَأَى" (el-Kıyâme 75/27) örneğinde anlam bozulacağından idgamla değil sekte ile kıraat edilmesini uygun bulmuştur. Ebû Amr b. Alâ, Ya'kûb el-Hadramî ve Ali b. Hamza el-Kisâî gibi bazı kıraat âlimleriyle

Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ "râ"nın "lâm"a idgamını câiz görmüştür: "يَعْفَرُ تَعْفَرًا ← يَغْفِرُ تَغْفِيرًا" (el-Hadîd 57/28) gibi (İbn Yaîş, IV, 425-426).

"Râ"nın başta l-n-m-v-s ve ayın harfleri olmak üzere birçok harfle (sesle) yaptığı dönüşümler (ibdâl) eş anlamlı veya eşdeğer kelimelerin oluşumuna imkân vermiştir: R / l: abrağ / ablağ (alacalı); r / n: zûr / zûn (put); r / z: hacr / hacz (engellemek); r / m: cezr / cezm (kesmek); r / v: rezn / vezn (tartmak); r / y: dinnâr / dînâr (dinar), kırrât / kırrât (bir ağırlık ölçüsü); r / ayın: refî / âft (kırmak, ufalamak); ecmere / ecme'a (topladı); r / s: cirm / cism (cisim) gibi.

BİBLİYOGRAFYA :

Hafîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn* (nşr. Abdullah Dervîş), Bağdad 1386/1967, s. 57, 68; a.m.f., *el-Hurûf* (nşr. Ramazan Abdüttevâb), Kahire 1969, s. 29; Sibeveyhi, *Kitâbü Sibeveyhi* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1402/1982, IV, 136, 230-235, 433-435, 447-448, 452, 454, 457; Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Kitâbü'l-İbdâl* (nşr. İzzeddin et-Tenûhî), Dimaşk 1379/1960, II, 30-106, ayrıca bk. tür.yer.; İbn Cinnî, *Sırru şinâ'ati'l-râb* (nşr. Hasan Hindâvî), Dimaşk 1405/1985, I, 47, 60-64, 191-193; II, 748; İbn Sînâ, *Me'hâricü'l-hurûf* (nşr. trc. Pervîz Nâtil Hânlerî), Tahran 1333, s. 22-23, 27; Ebû Ca'fer İbnü'l-Bâzîş, *el-İknâ' fi'l-kirâ'âti's-seb'* (nşr. Abdülmeccid Katâmiş), Dimaşk 1403/1983, I, 213-214, 324-336; İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufaşşal* (nşr. Ahmed Seyyid Ahmed – İsmâil Abdülcevâd Abdülganî), Kahire, ts. (el-Mektebetü't-Tevfikîyye), IV, 425-426, 492-493, 501, 506; Radî Esterâbâdî, *Şerhu'l-Kâfiye* (nşr. Yûsuf Hasan Ömer), Tahran 1398/1978, III, 20-23, 264; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 12-13, 77-78; Naim Hâzım Onat, *Arapça'nın Türk Diline Kuruluşu*, İstanbul 1944, I, 269-274; J. Cantineau, *Etudes de linguistique arabe*, Paris 1960, s. 48-50, 172, 200; H. Fleisch, *Traité de philologie arabe*, Beyrouth 1961, I, 57-61, 87-88; İbrâhim Enis, *el-Eşvâtü'l-lugaviyye*, Kahire, ts. (Mektebetü'nehdati Mısır), s. 54, 56-58, 145-146; A. Roman, *Etude de la phonologie et de la morphologie de la koinè arabe*, Aix-en-Provence-Marseille 1983, I, 52, 70-72, 217, 259-260; İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İstanbul 1984, s. 210, 215, 219, 222, 271-274, ayrıca bk. tür.yer.; Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye 'inde 'ulemâ'i't-tecvîd*, Bağdad 1406/1986, s. 480-486; Hasan Abbas, *Hâşâ'îşü'l-hurûfi'l-Arabiyye ve me'ânihâ*, Dimaşk 1998, s. 83-93; G. Troupeau, "Râ", *EL²* (Fr.), VIII, 356.

İSMÂİL DURMUŞ

RAB

(الرَّبِّ)

Allah'ın isimlerinden biri.

Sözlükte "bir şeyi yetkinlik noktasına varıncaya kadar kadem kadem inşa edip geliştirmek" mânasındaki **rab** (rabb) kelimesi mübalağa ifade etmek üzere daha çok sıfat gibi kullanılır ve kelimeye hepsi de Allah Teâlâ hakkında olmak üzere "mâlik, seyyid, idare eden, terbiye eden, göze-

tip koruyan, nimet veren, ıslah edip geliştiren, mâbud" gibi anlamlar verilir (Râ-gib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "rbb" md.; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "rbb" md.). İbn Cerîr et-Taberî bu mânaların mâlik, seyyid ve muslih kelimelerinde yoğunlaştığını kaydeder. Mâlik "evreni yaratan ve yöneten", seyyid "hâkimiyetinde dengi ve benzeri olmayan", muslih de "lutfettiği nimetler vasıtasıyla yaratılmışların halini düzeltip geliştiren" demektir (*Câmi'u'l-beyân*, I, 93-94). Ebû'l-Bekâ el-Kefevî **rab** kelimesinin Allah için kullanıldığında içerdiği mânaları şu şekilde sıralar: **Rab** "mâlik" anlamına alındığı takdirde Allah'tan başka bütün varlıklarla, "muslih" olarak düşünülüğünde kendi başına mevcudiyeti bulunmadığından ıslaha elverişli olmayan arzuların dışındaki nesnelere, "seyyid" diye açıklanmış sadece akıllı yaratıklarla, "mâbud" mânası verilmesi halinde ise mükelleflerle ilgili bir muhteva taşır (*el-Külliyât*, s. 466).

Kur'an-ı Kerim'de **rab** kelimesi 962 yerde Allah'a doğrudan nisbet edilmektedir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "rbb" md.). Bunun dışında beş yerde "hükümdar" mânasında Hz. Yûsuf dönemindeki Mısır meliki için kullanılmış (Yûsuf 12/23, 41, 42, 50), bir âyette Hz. Mûsâ devrindeki Firavun'un tanrılık iddiasıyla kendisi hakkında kullanımı şeklinde (en-Nâziât 79/24), bir âyette de Allah'tan başka **rab** aranmamasının gerektiği vurgulanırken (el-En'âm 6/164) zikredilmiştir. Rabbin çoğulu olan **erbâb** da birden fazla **rab** edinmenin eleştirisi çerçevesinde dört âyette yer almıştır (Âl-i İmrân 3/64, 80; et-Tevbe 9/31; Yûsuf 12/39). Başta Hz. Mûsâ olmak üzere geçmiş peygamberlerin bağları için kullanılan **ribbiyyûn**, **rabbâniyyûn** (Rabbe bağlı olup ilmi ve ameli yetkin derecede bulunanlar) dört âyette geçmektedir (Âl-i İmrân 3/79, 146; el-Mâide 5/44, 63). Kur'an'da **rab** çeşitli isimlere ve zamirlere, en çok da tekil ikinci şahıs zamirine muzaf olarak kullanılmıştır. 242 yerde tekrarlanan bu hitabın 200'den fazlası Hz. Peygamber'e yöneliktir. "Sizin rabbiniz, onların rabbi" biçimindeki çoğul zamiriyle 243, "ey rabbim, ey rabbimiz" şeklindeki niyaz ifadesiyle 178 defa geçmektedir. Rabbin sıfat tamlaması ve mübtedâ-haber konumundaki cümle içi bağlantılarının tamamına yakın kısmında Allah'ın azameti, aşkınlığı, lutfukârlığı, bağlılığı, şefkat ve merhameti, nızk verici, yol gösterici, yardım edici ve koruyucu oluşu ifade edilmektedir.

Rab ismi İbn Mâce ve Tirmizî'nin rivayet ettiği esmâ-i hüsnâ listelerinde yer almıştır. Bu durum doksan dokuz ismin, sıh-

hatinden şüphe edilmeyen esmâ-i hüsnâ hadisine bir râvi tarafından sonradan ilâve edilmesinden kaynaklanmış olmalıdır. İbn Hacer'in Kur'an'dan çıkardığı esmâ-i hüsnâ listesinde ise **rab** mevcuttur (*Dîâ*, XI, 407-408). Çeşitli hadislerde **rab** "sahip" anlamıyla, ayrıca Allah'ın ismi olarak geçer (Wensinck, *el-Mu'cem*, "rbb" md.). Ezanın ardından, "Ey bu yetkin davetin ve kesintisiz devam eden namaz ve niyazın sahibi Allahım!" diye başlayan dua onlardan biridir (Buhârî, "Ezân", 8; Müslim, "Müsâfirîn", 200). Hz. Peygamber kölenin efendisi için "rabbim" demesini menetmiş, bunun yerine "efendim, sahibim" anlamındaki kelimelerin kullanılmasını istemiştir (*Müsne'd*, II, 316; Müslim, "Elfâz", 13-15). Âlimler **rab** isminin "sahip" ve "ıslah edici" mânaları üzerinde durmuş, kelimenin "sahip" anlamında insanlara da nisbet edilebileceğini, ancak bu durumda sınırlı ve nisbî bir anlam taşıdığından belirtilebilmesi için "rabbü'd-dâr" (evin sahibi) gibi tamlama halinde kullanılması gerektiğini belirtmiştir (İbn Kuteybe, s. 9; Mâtürîdî, II, 278). Ebû Abdullah el-Halîmî, **rab** ismine "yaratıldığı şeyi onun için mukadder kıldığı yetkin derecesine ulaştırın" mânası verdikten sonra insanın sperm döneminden itibaren ihtiyarlık devresine kadar geçirdiği gelişme merhalelerini örnek olarak zikretmiştir (*el-Minhâc*, I, 205).

Kur'an-ı Kerim'de ilâhî isim olarak Allah lafzından sonra en çok kullanılan kelime **rabdir**. Âyetlerdeki konumundan anlaşılacağı üzere bu ismin içerdiği şefkat, merhamet ve geliştirerek yaşatma fonksiyonları (rubûbiyyet), peygamberlerden münkirlere kadar bütün şuurlu canlıları ve evrendeki diğer varlıkları kapsatmaktadır. Bütün ilâhî sıfatları kapsadığı kabul edilen Allah lafzı bir bakıma ulûhiyyetin zâti-aşkın yönünü temsil ederken **rab** ismi O'nun yaratılmış âleme yönelik fiilî tecellilerine işaret eder. Bu ismin yer aldığı doksan dört sûrenin muhtevasına bakıldığında bunlarda ilâhî inâyetin tekrar edildiği ve bu inâyet iklimine çağrı yapıldığı görülür. Bu çerçevede kulların "rabbi, rabbenâ" ile başlayan niyazlarında Allah'a yönelen talepleri anne şefkatini andıran ilâhî inâyet tecellileriyle karşılanır. Resûlullah'ın bir beyanı da bu bakış açısını desteklemektedir. Hz. Ömer'in naklettiğine göre bir gün Resûl-i Ekrem, annelerinden ayrı kalmış çocukların arasında dolaşan bir kadının bir çocuğu başına basıp emzirdiğini görünce etrafındakilere, "Ne dersiniz, çocuklara karşı bu kadar şefkatli olan şu kadın kendi yavrusunu ateşe atar mı?"